วารสารทันตาภิบาล ปีที่ 35 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2567

Research article

Utilization of Dental Services among the Elderly in Tha luang District, Lopburi Province

Youwanuch Sattayasomboon
Assistant Professor, Faculty of Public Health, Mahidol University
Jiraporn Onsalung
Student, Master of science (Public health administration), Faculty of Public Health, Mahidol University
Jutatip Sillabutra
Associate Professor, Faculty of Public Health, Mahidol University

Corresponding author
Youwanuch Sattayasomboon
E-mail: youwanuch.s@gmail.com
Received date : 25 April 2024
Revised date : 9 May 2024
Accepted date : 6 June 2024

Abstract

This descriptive cross-sectional study aims to assess the utilizing dental services behavior in the past one year and to investigate factors related and predicted to the behaviors among the elderly in Tha Luang District, Lopburi Province. The sample were person aged 60-75 years who lived in the district at least 1 year. A total of 175 samples were selected by multistage sampling, using a self-administered questionnaire for data collection. Data were analyzed by using descriptive statistics, Chi-square, and multiple logistic regression, at a significance level of 0.05.

The results showed that of the total 175 samples, they were female 58.90%, average ages 65.90 years (S.D.=4.24), in the past 1 year they used dental services at the service centers 39.40 percent. Most of them used the services last time for tooth extraction 71.00 percent. Factors related to use of the services were predisposing factors; traveling (p=0.003) and health factors; had oral health problems that need to see a dentist, current caries problem (p<0.001) and current chewing problems (p=0.012). The predicting factors consist of 3 factors: traveling (Adj OR=6.98, 95%CI 2.84-17.16), current caries problem (Adj OR=4.72, 95%CI 2.21-10.06) and chewing problems (Adj OR=3.51, 95%CI 1.44-8.53). The model could predicted the services usage by 30.4 percent.

Recommendation from this study: the district dental administrators should find new measures to promote awareness of oral health screening, and preventive self-care of the elderly.

Keywords: Utilization of Dental, Elderly, Factor

บทความวิจัย (Research article)

การใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี

ยุวนุช สัตยสมบูรณ์
ผู้ช่วยศาตราจารย์ คณะสาธารณสุขศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล
จิราพร อ่อนสลุง
นักศึกษาหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารสาธารณสุข)
คณะสาธารณสุขศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล
จุฑาธิป ศีลบุตร
รองศาสตราจารย์ คณะสาธารณสุขศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้รับผิดชอบบทความ
ยุวนุช สัตยสมบูรณ์
อีเมล์: youwanuch.s@gmail.com
วันที่ได้รับบทความ : 25 เมษายน 2567
วันที่แก้ไขบทความ : 9 พฤษภาคม 2567
วันตอบรับบทความ : 6 มิถุนายน 2567

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงพรรณนาแบบภาคตัดขวางนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินพฤติกรรมการใช้บริการทันตกรรม หาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ และปัจจัยทำนายการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ใน 1 ปีที่ผ่านมา กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้สูงอายุที่อายุ 60-75 ปี อาศัยในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรีมาแล้ว 1 ปีขึ้นไป จำนวน 175 คน สุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน เก็บข้อมูลโดยแบบสอบถามแบบให้ตอบด้วยตนเอง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ทดสอบความสัมพันธ์ด้วยสถิติไคร์สแควร์ (Chi-square) และหาปัจจัยทำนายด้วยการถดถอยพหุโลจิสติกที่ระดับนัยสำคัญ 0.05

ผลการวิจัย พบว่า ผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง 175 คน เป็นเพศหญิง ร้อยละ 58.90 อายุเฉลี่ย 65.90 ปี (S.D.=4.24) การใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ใน 1 ปี ที่ผ่านมาไปใช้บริการ เพียงร้อยละ 39.40 โดยไปใช้บริการครั้งสุดท้ายเพื่อถอนฟัน ร้อยละ 71.00 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ได้แก่ ปัจจัยเอื้อ คือ การเดินทาง (p=0.003) และปัจจัยด้านสุขภาพ คือ มีปัญหาจำเป็นที่ต้องพบทันตแพทย์ (p<0.001) มีฟันผุในปัจจุบัน (p<0.001) และมีปัญหาการเคี้ยวอาหาร (p=0.012) ปัจจัยทำนายการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ได้แก่ การเดินทาง (Adj OR=6.98, 95%CI 2.84-17.16) มีฟันผุ (Adj OR=4.72, 95%CI 2.21-10.06) และ มีปัญหาการเคี้ยวอาหาร (Adj OR=3.51, 95%CI 1.44-8.53) ซึ่งสมการทำนายได้ร้อยละ 30.4

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยนี้ผู้บริหารงานทันตกรรมระดับอำเภอควรหามาตรการใหม่ สร้างเสริมความตระหนักในการตรวจคัดกรองสุขภาพช่องปาก และการดูแลช่องปาก ตนเองเชิงป้องกันของผู้สูงอายุ

คำสำคัญ: การใช้บริการทันตกรรม, ผู้สูงอายุ, ปัจจัย

บทนำ

การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุเป็นความท้าทายของระบบสุขภาพที่จะส่งเสริมสุขภาพและดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุให้มีสุขภาพที่ดีตลอดช่วงอายุที่ยืนยาว ระบบสุขภาพจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการดูแลผู้สูงอายุให้มีสุขภาพดีในทุกมิติ สุขภาพช่องปากเป็นส่วนหนึ่งของสุขภาพอนามัยที่ดี ซึ่งการมีสุขภาพช่องปากและฟันที่ดี ปราศจากโรคอวัยวะในช่องปาก มีฟันสำหรับขบเคี้ยวอาหาร ทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ จะส่งผลให้มีสุขภาพอนามัยที่ดี และ มีคุณภาพชีวิตที่ดีด้วย สุขภาพช่องปากในผู้สูงอายุจึงเป็นประเด็นที่ทั่วโลกให้ความสำคัญ [1] ปัญหาสุขภาพช่องปากในผู้สูงอายุเป็นปัญหาที่สามารถป้องกันได้ หรือรักษาได้ แต่ผู้สูงอายุที่มีปัญหาสุขภาพช่องปากไม่ดีมักไม่ไปรับบริการดูแลสุขภาพช่องปากเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ[2] เพื่อดูแลรักษาสุขภาพช่องปากตามมาตรฐานให้มีสุขภาพช่องปากที่ดี การละเลยสุขภาพช่องปากของผู้สูงอายุนี้จะทำให้สถาบันการดูแลสุขภาพและสถาบันทันตกรรม ดำเนินการไม่บรรลุเป้าหมายตามนโยบายสุขภาพโลกในการจัดบริการให้ผู้สูงอายุได้รับสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานเพื่อการมีสุขภาพที่ดีอย่างเท่าเทียม[3]

การดูแลสุขภาพช่องปากผู้สูงอายุในประเทศไทย ตามเป้าหมายในแผนพัฒนาทันตสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุประเทศไทย (พ.ศ. 2558-2565) กำหนดเป้าหมายการดำเนินงานทันตสุขภาพ ให้ผู้สูงอายุมีการเข้ารับบริการทั้งการส่งเสริม ป้องกันรักษาและฟื้นฟูสภาพ ร้อยละ 70[5] มีฟันธรรมชาติใช้งานได้อย่างน้อย 20 ซี่ (เป้าหมาย ร้อยละ 80) และ จำนวนคู่สบฟันหลังมากกว่าหรือเท่ากับ 4 คู่ (เป้าหมายร้อยละ 40) ซึ่งผลสำรวจสภาวะทันตสุขภาพแห่งชาติครั้งที่ 8 พ.ศ. 2560[4] พบว่า ผู้สูงอายุไทย มีพฤติกรรมการไปรับบริการทันตกรรมในรอบปีที่ผ่านมาเพียงร้อยละ 38.6 ซึ่งยังถือว่าต่ำ เป้าหมายร้อยละ 70 ซึ่งส่งผลให้ผู้สูงอายุมีปัญหาในการกินอาหาร ร้อยละ 52.6 และมีปัญหาในการออกเสียง ร้อยละ 16[4]

งานทันตสาธารณสุข จังหวัดลพบุรี ดำเนินงานตามแผนพัฒนาทันตสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุประเทศไทย ผลการสำรวจสภาวะทันตสุขภาพของจังหวัดลพบุรีเมื่อปี 2564[6] พบว่า ทันตสุขภาพผู้สูงอายุยังไม่เป็นไปตามเป้าหมาย กล่าวคือ ผู้สูงอายุ มีฟันแท้ใช้งานอย่างน้อย 20 ซี่ เพียงร้อยละ 34.45 (เป้าหมายร้อยละ 80) และ มีฟันแท้ด้านหลังใช้งานไม่น้อยกว่า 4 คู่สบ เพียงร้อยละ 19.91[7] และในพื้นที่อำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี เป็นอำเภอหนึ่งที่ดำเนินงานทันตสาธารณสุขในผู้สูงอายุไม่ผ่านเกณฑ์เช่นเดียวกัน คือ อัตราการรับบริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป ไม่ผ่านเกณฑ์ มาตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 ถึง ปี 2565 มีอัตราการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ เฉลี่ยเท่ากับ ร้อยละ 17.00[8] (เป้าหมายไม่น้อยกว่าร้อยละ 20) ผู้สูงอายุ มีฟันแท้ใช้งานอย่างน้อย 20 ซี่ ร้อยละ 22.52[7] และมีฟันแท้ด้านหลังใช้งานไม่น้อยกว่า 4 คู่สบ ร้อยละ 33.33 [7] อัตราการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุในอำเภอท่าหลวง เมื่อเปรียบเทียบกับอำเภออื่นในจังหวัดลพบุรีแล้ว ปี พ.ศ. 2564 อำเภอท่าหลวงมีการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ จัดเป็นลำดับที่ 10 จาก 11 อำเภอ[7]

การมีจำนวนฟันไว้ใช้งานที่ไม่เป็นไปตามเป้าหมายของผู้สูงอายุ มีสาเหตุหลักของการสูญเสียฟันมาจากโรคฟันผุและโรคปริทันต์ ซึ่งส่งผลต่อสุขภาพโดยรวมและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ เพราะหากผู้สูงอายุมีสุขภาพช่องปากและฟันที่ไม่ดี อาจทำให้เกิดความเจ็บปวด มีกลิ่นปาก รู้สึกไม่สบายในช่องปากจนไม่สามารถ

รับประทานอาหารได้ จะทำให้ไม่ได้รับสารอาหารที่เพียงพอต่อการซ่อมแซมส่วนต่าง ๆ ของร่างกายและยังเสี่ยงต่อการติดเชื้อทั้งภายในช่องปาก หรือแม้แต่ปัญหาปอดติดเชื้อจากการสำลักอาหาร ซึ่งอาจเป็นสาเหตุของการเสียชีวิตได้[6]

ทฤษฎีพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพของแอนเดอเซ่น (Andersen's behavioral model of health service utilization)[9] อธิบายถึงปัจจัยที่ทำให้บุคคลไปใช้บริการสุขภาพ มีองค์ประกอบหลัก 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ลักษณะสิ่งแวดล้อม (ระบบสุขภาพ และสิ่งแวดล้อมในชุมชน) 2) คุณลักษณะบุคคล ได้แก่ ปัจจัยนำ ปัจจัยเอื้อ และ ความต้องการ 3) พฤติกรรมสุขภาพ ได้แก่ การปฏิบัติพฤติกรรมสุขภาพของบุคคล และ การใช้บริการสุขภาพ 4) ผลลัพธ์ด้านสุขภาพ ได้แก่ การรับรู้ภาวะสุขภาพ การประเมินสุขภาพตนเอง และ ความพึงพอใจต่อบริการสุขภาพ ซึ่งปัจจัยทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์กัน แนวคิดทฤษฎีนี้ได้รับการยอมรับนำมาใช้ในการวิจัยเกี่ยวกับการใช้บริการสุขภาพของประชาชน และจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ มีหลายปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยนำ คุณลักษณะส่วนบุคคล เช่น อายุ[10,11,12,13] เขตที่อยู่อาศัย[10] ระดับการศึกษา[12,13] สถานภาพสมรส[12] สิทธิการรักษา[11,12,13] โรคประจำตัว[12,13] ความเชื่อด้านทันตสุขภาพ[12] ทรัพยากรในการใช้บริการ[12] ความจำเป็น[12] สถานบริการที่เข้าถึงได้[11] การมีฟันเหลือในช่องปาก[11] และการใส่ฟันเทียม[11]

งานทันตสาธารณสุขอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี มีนโยบายส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ มีการบริการทันตกรรมแก่ผู้สูงอายุ ตามนโยบายกระทรวงสาธารณสุข เพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุรักษาฟันให้คงอยู่ยาวนานที่สุด การรักษาสุขภาพฟันมีความจำเป็นที่ต้องไปตรวจสุขภาพฟันอย่างสม่ำเสมอ แต่ที่ผ่านมาในอำเภอท่าหลวงยังไม่เคยวิเคราะห์สาเหตุของการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุที่ไม่ผ่านเกณฑ์มาก่อนผู้วิจัยจึงสนใจนำตัวแปรจาก ทฤษฎีพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพของแอนเดอเซ่น (Andersen's behavioral model of health service utilization)[9] มาใช้กำหนดเป็นตัวแปรในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลพฤติกรรมการใช้บริการทันตกรรม ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ และปัจจัยทำนายการใช้บริการทันตกรรม ของผู้สูงอายุ ในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการหามาตรการส่งเสริมการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ จัดทำแผนงานโครงการด้านทันตกรรมผู้สูงอายุ อันจะนำไปสู่การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพช่องปากที่ดี มีฟันเพียงพอต่อการใช้งานและเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อประเมินพฤติกรรมการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี
3. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยทำนายการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี

วัสดุและวิธีการ

รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา แบบภาคตัดขวาง (Cross-sectional descriptive study)

ประชากร คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60-75 ปี ที่อาศัยอยู่ใน อำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี จำนวน 3,545 คน[14]

กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 175 คน ใช้ในการคำนวณหาขนาดตัวอย่างแบบทราบจำนวนประชากรแน่นอน โดยใช้สูตร (Daniel, 2010) [15] คือ $n = [Z^2 \alpha_{/2} NP(1-P)] / [Z^2 \alpha_{/2} / P(1-P) + (N-1) d^2$

เมื่อ n = จำนวนตัวอย่างที่ต้องการ N = ขนาดประชากร $Z_{\alpha/2}$ = 1.96 เมื่อ α=0.05 d = ค่าคลาดเคลื่อน = 0.05 P = ค่าสัดส่วนประชากร = 0.12 ใช้ค่าสัดส่วนการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ จังหวัดลพบุรี พ.ศ.2564 ร้อยละ 11.8 [8] ได้กลุ่มตัวอย่างที่คำนวณ 174 คน

การสุ่มตัวอย่าง โดยวิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multistage random sampling) สุ่มเลือก 3 ตำบล จาก 6 ตำบลทั้งหมดในอำเภอท่าหลวง โดยวิธีจับฉลากแบบไม่แทนที่ ในแต่ละตำบล สุ่มหมู่บ้านโดยจับฉลาก เลือกชื่อหมู่บ้าน ตำบลละ 2 หมู่บ้าน จาก 3 ตำบลได้ 6 หมู่บ้าน กำหนดจำนวนผู้สูงอายุตัวอย่าง หมู่บ้านละ 30 คน จับฉลากเลือกเลขที่บ้านของผู้สูงอายุจากบัญชีผู้สูงอายุของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล หากบ้านที่เลือกได้ไม่มีผู้สูงอายุที่สามารถเข้าร่วมวิจัยได้จะเลือกบ้านอื่นถัดไปและหากสุ่มได้บ้านที่มีผู้สูงอายุมากกว่า 1 ท่าน จะเลือกผู้สูงอายุเพียง 1 ท่านที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์คัดเข้าตัวอย่างการวิจัย

<u>เกณฑ์คัดเข้า</u> คือ เพศชายและเพศหญิง สัญชาติไทย อายุ 60-75 ปี อาศัยในอำเภอท่าหลวงมานาน 1 ปีขึ้นไป ไม่มีภาวะสมองเสื่อม (ทำแบบทดสอบภาวะสมองเสื่อม ได้คะแนน 23 คะแนนขึ้นไป) พูดสื่อสารภาษาไทยได้และเข้าใจดี

<u>เกณฑ์คัดออก</u> คือ มีภาวะป่วยหนัก มีอาการเหนื่อย หรือมีปัญหาการสื่อสาร

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เป็นแบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ปัจจัยนำคุณลักษณะประชากร ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา และอาชีพ มีคำถาม 5 ข้อ

ส่วนที่ 2 ความเชื่อด้านสุขภาพฟัน มีคำถาม 9 ข้อ วัดความเชื่อต่อประโยชน์ของการไปใช้บริการทันตกรรม คำตอบเป็นมาตรประมาณค่า 3 ระดับ (1-3 คะแนน) คือ 1=ไม่เห็นด้วย 2=ไม่แน่ใจ 3=เห็นด้วย แบ่งระดับคะแนนเฉลี่ยความเชื่อ 3 ระดับ ต่ำ = 1.00-1.66 ระดับปานกลาง =1.67-2.32 ระดับสูง 2.33-3.00 มีค่าความเชื่อมั่น (Cronbach's alpha) เท่ากับ 0.867

ส่วนที่ 3 ปัจจัยเอื้อต่อการใช้บริการทันตกรรม ได้แก่ สิทธิหลักประกันสุขภาพ รายได้ ความเพียงพอของรายได้ และการเดินทาง มีคำถาม 4 ข้อ

ส่วนที่ 4 ปัจจัยด้านสุขภาพ ได้แก่ มีปัญหาสุขภาพช่องปากที่ต้องพบทันตแพทย์ ปัญหาฟันผุในปัจจุบัน ปัญหาการเคี้ยวอาหาร และการใส่ฟันปลอม มีคำถาม 4 ข้อ

ส่วนที่ 5 การใช้บริการทันตกรรม มีข้อคำถาม 5 ข้อ สอบถามการใช้บริการทันตกรรมในปีที่ผ่านมา (ไม่ได้ใช้/ไปใช้) ปีที่ใช้บริการครั้งสุดท้าย บริการที่ใช้ครั้งสุดท้าย สถานที่ใช้บริการครั้งสุดท้าย และสถานบริการที่ใช้บ่อยที่สุด

การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยนี้ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ตามเอกสารรับรองเลขที่ MUPH 2022-128 เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2565

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยการสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม โดยผู้วิจัยเป็นผู้อ่านคำถามให้ผู้เข้าร่วมการวิจัยตอบ แล้วผู้วิจัยเป็นผู้เขียนบันทึกคำตอบลงในแบบสอบถาม

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ได้แก่ ความถี่และร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วยเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติเชิงอนุมาน (Inferential statistic) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรด้วยสถิติไคร์สแควร์ และ และวิเคราะห์ปัจจัยทำนายด้วยสถิติถดถอยพหุโลจิสติก ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

ผลการศึกษา

1. คุณลักษณะส่วนบุคคล ผู้สูงอายุ จำนวนทั้งหมด 175 คน พบว่าเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย เป็นเพศหญิง ร้อยละ 58.90 อายุเฉลี่ย 65.90 ปี อายุอยู่ในช่วง 60 -64 ปี ร้อยละ 44.60 สถานภาพสมรสคู่ ร้อยละ 68.60 ระดับการศึกษาประถมศึกษา ร้อยละ 77.10 อาชีพเกษตรกรรม ร้อยละ 58.30

2. การใช้บริการทันตกรรม ใน1 ปี ที่ผ่านมา พบว่า มีผู้ใช้บริการทันตกรรม เพียงร้อยละ 39.40 การใช้บริการครั้งสุดท้าย นานกว่า 2 ปี ร้อยละ 49.14 บริการที่ไปใช้ครั้งสุดท้าย คือ ถอนฟัน ร้อยละ 71.00 สถานบริการที่ผู้สูงอายุไปใช้บริการที่ใช้บริการครั้งสุดท้าย และ ไปใช้บริการมากที่สุด คือ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล/ศูนย์สุขภาพชุมชน ร้อยละ 78.30 และ ร้อยละ 82.90 ตามลำดับ

3. ความเชื่อด้านสุขภาพฟันของผู้สูงอายุ พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 76.00 (ค่าเฉลี่ย 2.53±0.37)

4. ปัจจัยเอื้อต่อการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ พบว่า มีสิทธิหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ร้อยละ 96.60 รายได้ต่อเดือน ค่ามัธยฐานเท่ากับ 5,000 บาท มีรายได้เพียงพอ ร้อยละ 55.43 การเดินทางไปรับบริการทันตกรรม มีความง่ายมากถึงมากที่สุด ร้อยละ 51.43 โดยใน ปีที่ผ่านมา เมื่อผู้สูงอายุ ต้องการไปหาทันตแพทย์มีปัญหาคนพา ร้อยละ 54.25 (n=95) เพราะไม่มีคนพาไป เป็นบางครั้ง ร้อยละ 89.47 และไม่มีคนพาไปทุกครั้ง ร้อยละ 10.53

5. ปัจจัยด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ พบว่า การมีปัญหาจำเป็นต้องพบทันตแพทย์ (ใน 1 ปีที่ผ่านมา) ร้อยละ 46.90 ปัญหาฟันผุในปัจจุบัน ร้อยละ 45.70 ปัญหาการเคี้ยวอาหาร ร้อยละ 40.60 และการใส่ฟันปลอมร้อยละ 21.10

6. ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ในปีที่ผ่านมา ในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี จากการวิเคราะห์ทีละคู่ (Bivariate analysis) ด้วยสถิติ ไคร์สแควร์ พบว่าปัจจัยที่มีนัยสำคัญทางสถิติ คือ ปัจจัยเอื้อต่อการใช้บริการทันตกรรม ได้แก่ สิทธิการรักษา (p-value =

0.030) และการเดินทาง (p-value = 0.003) ปัจจัยด้านสุขภาพ ได้แก่ การมีปัญหาจำเป็นต้องพบทันตแพทย์ (p-value < 0.001) มีฟันผุในปัจจุบัน (p-value < 0.001) และมีปัญหาการเคี้ยวอาหาร (p-value = 0.018) ดังตารางที่ 1 ส่วนปัจจัยที่ไม่พบความสัมพันธ์กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ (p>0.05) คือ ปัจจัยนำ คุณลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา อาชีพ ปัจจัยเอื้อต่อการใช้บริการทันตกรรม ได้แก่ รายได้ ความเพียงพอของรายได้ และ ปัจจัยด้านสุขภาพ ได้แก่ การใส่ฟันปลอม

7. ปัจจัยทำนายการใช้บริการทันตกรรมในปีที่ผ่านมาของผู้สูงอายุ ในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี ผลวิเคราะห์การถดถอยพหุ ด้วยวิธี forward LR พบว่า มี 3 ปัจจัย ได้แก่ การเดินทาง (Adj OR=6.98, 95%CI 2.84-17.16) การมีฟันผุในปัจจุบัน (Adj OR=4.72, 95%CI 2.21-10.06) และ ปัญหาการเคี้ยวอาหาร (Adj OR=3.51, 95%CI 1.44-8.53) ซึ่งสมการทำนายได้ ร้อยละ 30.4 (ดังตารางที่ 1 และ 2 ตามลำดับ)

ตารางที่ 1 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี (n=175)

Table 1 Factor associated with utilization of dental services among the elderly in Tha Luang District, Lopburi Province (n=175)

Factor	Dental service utilization		Total n (%)	OR (95%CI)	p-value
	Not used (%)	Used (%)			
Traveling to use dental services					0.003*
Not easy	61 (71.80)	24 (28.20)	85 (100)		
Very easy	45 (50.00)	45 (50.00)	90 (100)	2.54 (1.36-4.76)	
Health insurance					0.030[a]
Other	0 (0.00)	6 (100)	6 (100)		
Universal coverage	106 (62.70)	63 (37.30)	169 (100)	NA	
Had oral health problems (last year)					<0.001
No	69 (74.20)	24 (25.80)	93 (100)	ref	
Yes	37(45.10)	45(54.90)	82(100)	3.50 (1.85-6.61)	

Factor	Dental service utilization		Total n (%)	OR (95%CI)	p-value
	Not used (%)	Used (%)			
Caries problems (At present)					<0.001
No	72 (75.80)	23 (24.20)	95 (100)	ref	
Yes	34 (42.50)	46 (57.50)	80 (100)	4.24 (2.22-8.08)	
Chewing Problems					0.012
No	71 (68.30)	33 (31.70)	104 (100)	ref	
Yes	35 (49.30)	36 (50.70)	71 (100)	2.21 (1.19-4.12)	

a = Fisher's Exact Test

ตารางที่ 2 ปัจจัยทำนายการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี (n=175)

Table 2 Factors predicting the dental services utilization among the elderly in Tha Luang District, Lopburi Province (n=175)

Variables	AOR	95%CI AOR	p-value
Easy to Travel			
Not easy	ref		
Very easy	6.98	2.84-17.16	<0.001
Chewing Problems			
No	ref		
Yes	3.51	1.44-8.53	0.006
Caries problems (At present)			
No	ref		
Yes	4.72	2.21-10.06	<0.001

Dependent variable is Dental services utilization among elderly in past 1 year (0=not used, 1=used)

ค่า Nagelkerke R^2=0.304

การอภิปรายผล

ผู้สูงอายุ ในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี ไปใช้บริการทันตกรรมในรอบปีที่ผ่านมา ร้อยละ 39.43 จะเห็นว่ายังต่ำกว่าเป้าหมาย (เป้าหมายร้อยละ 80) [7] หรือกล่าวได้ว่าเป็นสัดส่วนที่น้อย บริการทันตกรรมที่ผู้สูงอายุไปใช้ครั้งสุดท้ายคือ การถอนฟัน แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุไปใช้บริการเมื่อมีปัญหาฟันผุมาก หรือปวดฟันจึงไปถอนฟัน ซึ่งการไม่ไปใช้บริการทันตกรรมในปีที่ผ่านมา อาจเป็นสาเหตุสำคัญของการนำไปสู่ปัญหาการมีฟันผุและส่งผลต่อการรักษาสุขภาพฟัน ที่มีเป้าหมายให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพช่องปากที่ดี และมีฟันใช้งานได้อย่างเหมาะสม อย่างน้อย 20 ซี่ หรือ 4 คู่สบฟันหลัง[7] สัดส่วนการใช้บริการทนตกรรมในผลวิจัยนี้ใกล้เคียงกับผลสำรวจอัตราการใช้บริการทันตกรรม ในรอบปีที่ผ่านมาของผู้สูงอายุไทย ร้อยละ 38.60 [4] แต่สูงกว่าผลวิจัยในจังหวัดนครปฐม มีอัตราการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ในรอบปีที่ผ่านมา เพียง ร้อยละ 18.40[11] สถานบริการที่ผู้สูงอายุไปใช้บริการบ่อยที่สุด ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหรือศูนย์สุขภาพชุมชน ร้อยละ 82.90 เนื่องมาจากเป็นสถานบริการที่ผู้สูงอายุที่มีสิทธิหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าสามารถใช้บริการทันตกรรมได้เบื้องต้น เช่น กาถอนฟันโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายในบริการถอนฟัน หรือฟันผุเล็กน้อย และเป็นสถานบริการ ใกล้บ้านผู้ที่เดินทางได้ด้วยตนเองสามารถเดินทางไปใช้บริการได้สะดวก

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ใน 1 ที่ผ่านมา คือ ปัจจัยเอื้อต่อการใช้ คือ สิทธิการรักษา และการเดินทาง เนื่องจากผู้สูงอายุที่ไม่ใช่สิทธิหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า เป็นผู้มีสิทธิ์ประกันสังคมและข้าราชการบำนาญ มีจำนวน 6 รายทุกคนไปใช้บริการทันตกรรมใน1 ปีที่ผ่านมา จึงทำให้สัดส่วนผู้ใช้บริการทันตกรรมแตกต่างกัน ปัจจัยการเดินทาง อธิบายได้ว่าผู้ที่เดินทางได้ง่ายมาก มีความสัมพันธ์กับสถานภาพสมรส คือ คนที่การเดินทางไปรับบริการง่ายมากเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีคู่มากกว่าผู้ที่ไม่มีคู่ (ร้อยละ 58.30 และ ร้อยละ 36.40, Chi-square p=0.007) ปัจจัยด้านสุขภาพ คือ การมีปัญหาจำเป็นต้องพบทันตแพทย์ มีฟันผุในปัจจุบัน และมีปัญหาการเคี้ยวอาหาร อธิบายจากผลวิจัยนี้ได้ว่า คนไปพบแพทย์ เพราะมีอาการฟันผุ ร้อยละ37.71 เหงือกบวม ร้อยละ 14.29 ปวดฟัน ร้อยละ 5.71ไปทำฟันปลอม ร้อยละ 2.86 มีปัญหาเป็นแผลที่ลิ้น ร้อยละ 2.86 และฟันปลอมหัก ร้อยละ 1.10 ส่วนปัจจัยทำนายการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ พบว่า มาอิทธิพลจากการเดินทางไปใช้บริการ มากที่สุด รองลงมา คือ ปัญหามีฟันผุในปัจจุบัน และ ปัญหาการเคี้ยวอาหาร โดยผู้สูงอายุที่เดินทางไปรับบริการทันตกรรมง่าย มีโอกาสไปรับบริการทันตกรรมใน 1 ปีที่ผ่านมาสูงกว่าผู้สูงอายุที่เดินทางไปรับบริการทันตกรรมไม่ง่าย 6.98 เท่า ผู้สูงอายุที่มีปัญหามีฟันผุมีโอกาสไปรับบริการทันตกรรมใน1ปีที่ผ่านมา สูงกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีปัญหาฟันผุ 4.72 เท่า และผู้สูงอายุที่มีปัญหาการเคี้ยวอาหาร มีโอกาสไปรับบริการทันตกรรมสูงกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีปัญหาการเคี้ยวอาหาร 3.51 เท่า เนื่องจากปัญหาฟันผุ จะมีอาการปวดฟัน ปัญหาการเคี้ยวอาหาร จะทำให้รู้สึกไม่สุขสบายในการรับประทานอาหาร จึงทำให้ผู้สูงอายุจำเป็นที่ต้องไปพบทันตแพทย์

สอดคล้องกับผลวิจัยในจังหวัดนครปฐม [11] และจังหวัดลำปาง[12] ที่พบว่า สิทธิการรักษามีความสัมพันธ์กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ และสอดคล้องกับผลวิจัยในประเทศจีน[17] ที่พบว่า ความครอบคลุมของหลักประกันสุขภาพของรัฐ มีความสัมพันธ์กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ สอดคล้องกับการศึกษา

ในจังหวัดบุรีรัมย์ [16] ที่พบว่า ความสามารถไปใช้บริการทันตกรรม มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ส่วนปัจจัยด้านสุขภาพ ได้แก่ มีปัญหาจำเป็นที่ต้องพบทันตแพทย์ การมีฟันผุในปัจจุบัน และการมีปัญหาในการเคี้ยวอาหาร มีความสัมพันธ์กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี สอดคล้องกับผลวิจัยในจังหวัดลำปาง [12] ประเทศจีน[17] และประเทศบราซิล[19] ที่พบว่าความจำเป็นในการรับบริการทันตกรรม มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการใช้บริการด้านทันตกรรมของผู้สูงอายุ จากผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การดูแลสุขภาพช่องปากในผู้สูงอายุ อำเภอท่าหลวงนั้นยังไม่ดีพอ ขาดความต่อเนื่อง ขาดการส่งเสริมป้องกันฟันผุ ก่อนที่จะเกิดความรุนแรงของโรค ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มารับบริการ เมื่อมีอาการหรือมีอาการแสดงที่ชัดเจน เช่น ฟันผุ ปวดฟัน เหงือกบวม จึงจะมารับบริการทันตกรรม การเข้าถึงบริการทันตกรรมต้องการการสนับสนุนจากคู่สมรสในการพาไปใช้บริการ หรือคนช่วยเหลือในการพาไปใช้บริการ การถอนฟัน ทำให้มีฟันใช้ไม่เพียงพอ แต่การตรวจสุขภาพช่องปากเป็นประจำจะช่วยให้พบปัญหาตั้งแต่แรกเริ่ม และสามารถแก้ไขได้ก่อน เช่น เกิดฟันผุเพียงเล็กน้อย จะได้รับบริการอุดฟัน หรือพบหินปูนก็ได้รับบริการขูดหินปูน ก่อนรอยโรคต่าง ๆ จะดำเนินไปจนนำไปสู่การสูญเสียฟัน

สรุป

พฤติกรรมการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี ไปใช้บริการทันตกรรมในสถานบริการ ในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมาน้อย เพียงร้อยละ 39.40 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (p-value <0.05) ได้แก่ ปัจจัยเอื้อ คือ การเดินทางไปรับบริการ และปัจจัยด้านสุขภาพ คือ การมีปัญหาจำเป็นที่ต้องพบทันตแพทย์ มีฟันผุในปัจจุบัน และมีปัญหาการเคี้ยวอาหาร ปัจจัยทำนาย การใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ได้แก่ การเดินทาง มีปัญหาฟันผุ และมีปัญหาการเคี้ยวอาหาร

ข้อเสนอแนะ

1) ผู้บริหารสาธารณสุขที่รับผิดชอบงานทันตสาธารณสุขควรมีนโยบายส่งเสริมการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุในชุมชน และหามาตรการในการวางระบบการคัดกรองปัญหาช่องปากและฟันผุในผู้สูงอายุ

2) ผู้บริหารสาธารณสุขควรหาวิธีการ เพื่อส่งเสริมการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ จัดระบบการรับส่งผู้สูงอายุมาใช้บริการทันตกรรมโดยความร่วมมือกับชุมชน และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

3) ทันตบุคลากรควรจัดทำโครงการบริการทันตกรรม เพื่อตรวจคัดกรองปัญหาช่องปาก ในชุมชนเชิงรุก

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่างที่สละเวลาเข้าร่วมการวิจัย ขอบคุณนายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดลพบุรี และบุคลากรในสังกัดสำนักงานสาธารณสุขอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรีที่ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลแก่ผู้วิจัย

เอกสารอ้างอิง

1. Al-Drees AM. Oral and perioral physiologicalchanges with ageing. ***Pakistan oral & dental journal.*** 2010; 30(1): 26-30.
2. สำนักทันตสาธารณสุข กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. ***แนวทางการจัดบริการดูแลและป้องกันสุขภาพช่องปากในผู้สูงอายุสำหรับทันตบุคลากร.*** กรุงเทพฯ: บริษัท สามเจริญพาณิชย์(กรุงเทพ) จำกัด; 2564.
3. Patel J, Wallace J, Doshi M, Gadanya M, Yahya IB, Roseman J, et al. Oral health for healthy ageing. ***The lancet healthy longevity.*** 2021; 2(8): e521-e527.
4. สำนักทันตสาธารณสุข กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. ***รายงานผลการสำรวจสภาวะสุขภาพช่องปากแห่งชาติ ครั้งที่ 8 ประเทศไทย พ.ศ. 2560.*** กรุงเทพฯ: สามเจริญพาณิชย์ จำกัด; 2561.
5. สำนักทันตสาธารณสุข กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. ***แผนงานทันตสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุประเทศไทย.*** นนทบุรี: สำนักทันตสาธารณสุข; 2558.
6. กลุ่มงานทันตสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลพบุรี. ***แนวทางการดำเนินงานทันตสาธารณสุข ปีงบประมาณ 2564 จังหวัดลพบุรี.*** การประชุมหัวหน้ากลุ่มงานทันตกรรมโรงพยาบาลทุกแห่ง; 13 พฤศจิกายน 2563; ห้องประชุมวิทยากร อาคารผู้ป่วยนอกโรงพยาบาลชัยบาดาล. 2563.
7. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลพบุรี. ***กลุ่มรายงานมาตรฐาน ข้อมูลเพื่อตอบสนอง Service Plan สาขาสุขภาพช่องปาก*** [อินเทอร์เน็ต]. 2566 [เข้าถึงเมื่อ 15 ธ.ค. 2566]. เข้าถึงได้จาก: https://lri.hdc.moph.go.th/hdc/main/index.php
8. กลุ่มงานทันตสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลพบุรี. ***รายงานการประชุมทันตบุคลากรเพื่อพัฒนาระบบบริการทันตกรรม และกำกับ ติดตามผลงานของหน่วยบริการทุกระดับตามระบบข้อมูล 43 แฟ้ม จังหวัดลพบุรี.*** การประชุมทันตบุคลากรเพื่อพัฒนาระบบบริการทันตกรรมและกำกับ ติดตามผลงานของหน่วยบริการทุกระดับตามระบบข้อมูล 43 แฟ้ม จังหวัดลพบุรี; 9 กรกฎาคม 2563; ห้องประชุมชั้น 5 อาคารใหม่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลพบุรี 2563.
9. Andersen RM. Revisiting the Behavioral Model and Access to Medical Care: Does it Matter?. ***Journal of Health and Social Behavior.*** 1995; 36(1): 1-10.
10. กนกอร โพธิ์ศรี, จีระนันท์ วิทยาไพโรจน์. ปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อการมารับบริการทางทันตกรรมของผู้สูงอายุ 60-74 ปี ในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. ***วารสารทันตาภิบาล.*** 2561; 29(2): 84-97.
11. อุดมพร ทรัพย์บวร. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุ ในเขตตำบลนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม. ***วารสารแพทย์เขต 4-5.*** 2561; 37(4): 306-17.

12. ณรงค์ ใจเที่ยง, นลินนิภา ลีลาศีลธรรม, อรทัย เกตุขาว, เทียนทอง ต๊ะแก้ว, สุรางคนา ไชยรินคำ, สุนันทา ตั้งนิติพงษ์, และคณะ. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการใช้บริการด้านทันตสุขภาพในผู้สูงอายุของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลต้นงุ้น อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง. ***วารสารกฎหมายและนโยบายสาธารณสุข.*** 2565; 8(1): 79-93.
13. Mardian A, Darwita RR, Adiatman M. Factors Contributing to Oral Health Service Use by the Elderly in Payakumbuh City, West Sumatra. ***Journal of International Dental and Medical Research.*** 2019; 12(3): 1123-130.
14. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลพบุรี. กลุ่มรายงานมาตรฐาน ประชากรจำแนกเพศ กลุ่มอายุรายปี [อินเทอร์เน็ต]. 2564 [เข้าถึงเมื่อ 15 ธ.ค. 2564]. เข้าถึงได้จาก: https://lri.hdc.moph.go.th/hdc/main/index.php
15. Daniel WW. ***Basic Concepts and Methodology for the Health Sciences. 9th ed.*** New York: John Wiley & Sons; 2010.
16. ปภาดา อธิชยธนาสิน, อรวรรณ นามมนตรี. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการไปใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์. ***วารสารทันตาภิบาล.*** 2566; 34(1): 24-34.
17. Xu M, Cheng M, Gao X, Wu H, Ding M, Zhang C, et al. Factors associated with oral health service utilization among adults and older adults in China, 2015-2016. ***Community dentistry and oral epidemiology.*** 2020; 48(1): 32-41.
18. ธิดา รัตนวิไลศักดิ์. ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการใช้บริการทันตกรรมของผู้สูงอายุในเขตศบาลเมืองบุรีรัมย์ ***[วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการการสร้างเสริมสุขภาพ].*** ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต; 2554.
19. Emílio P, Suelen G, Marcelo C. Factors associated with the use of dental care by elderly residents of the state of São Paulo, Brazil. ***Rev Bras Geriatr Gerontol.*** 2017; 20(6): 785-96.